

Crítica i creació. Glòries i misèries de la professionalització de la lectura

Arantxa Bea

Coordinadora del suplement

"Postdata del Diari Levante-EMV

RECONEC QUE UNA DE LES MEUES DEFORMACIONS professionals -per dir-ho d'alguna manera- és llegir què escriuen altres crítics sobre les obres que jo mateixa he llegit i comentat: m'interessa què en destaquen i què ometen, si coincideixen o no amb el meu juí -sona fort aquesta paraula, és més adequat dir el meu gust?-, però sobretot -i per això parle de deformació- m'agrada descobrir com ho han fet per construir el seu text, és a dir, quines estratègies han emprat per cridar l'atenció del lector, aconseguir que es llegesca l'article sencer i convèncer-lo que el llibre de què parlen és bo o dolent segons la seua opinió; m'interessa veure si són grollers o respectuosos amb l'autor, com comencen el seu text, com el desenvolupen i com el tanquen, quines referències hi utilitzen, si fan servir fórmules estereotipades, si citen poc o molt, si es desvien del tema -biografia de l'escriptor, obres anteriors, premis, etc.- o entren a fons i des d'una perspectiva personal a l'anàlisi del llibre. En resum, m'interessa reafirmar o contradir la meua valoració d'una obra amb el criteri dels altres, però sobretot gaudisc d'elaborar una pseudoteoria sobre la crítica com a gènere literari o, dit d'una altra manera, m'agrada criticar la crítica, parlar-ne amb amigues i col·legues, desfer-la i refer-la per descobrir allò que la caracteritza o, millor dit, per descobrir què caracteritza la crítica que a mi m'agrada.

Per començar una teoria -fins i tot si és qualificada de pseudo, fins i tot si no aspira a ser això, una teoria, sinó més aviat una sèrie de reflexions que contribueixen al llarg i mai tancat debat sobre la crítica literària¹ -cal delimitar l'objecte d'estudi. En aquest cas ens referirem als textos que es publiquen als suplementos culturals de molts diaris de distribució estatal (*El País*, *El Mundo*, *ABC*, etc.) o local (*La Vanguardia*, *El Periódico*, *L'Avui*, *Levante-EMV*, etc.), a revistes dedicades exclusivament a aquesta tasca -com es el cas de *Caràcters*², *Lletres Valencianes*³, però també de *Leer*, per exemple- i a publicacions diverses que dediquen un espai més o menys ample al comentari de llibres, com ara el setmanal *El temps*⁴.

Tal vegada, hauríem de començar per dilucidar si el que trobem en aquests espais és crítica literària o no, sobretot als diaris i a les revistes, diguem-ne, més divulgatives i menys especialitzades en literatura. Una de les raons més freqüents que se sol al·legar en contra és que en un espai tan reduït com hi solen dedicar aquestes publicacions no es pot escriure cap crítica rigorosa. No hi estic d'acord, perquè crec que fins i tot en una sola frase podríem trobar crítica literària: si el juí és lúcid, si no és gratuït, si es recolza en paraules del text que es comenta, crec que es

Tanmateix, la professionalització de la lectura implica el fet de criticar per encàrrec, és a dir, llegir i ressenyar llibres no elegits pel crític i que, en principi, no tenen perquè interessar-li. Molts dels crítics que conec -tal i com propugna, per exemple, W. H. Auden - són partidaris de comentar només aquelles obres que els agraden

pot parlar de crítica. Evidentment caldria matisar: és cert que 1500 caràcters no permeten analitzar amb gran deteniment una obra literària, sobretot si és literària de veritat, vull dir, si pertany a la "bona literatura", però sí que es poden comentar dos o tres aspectes rellevants, i crec que una de les funcions del crític es triar-ne els fonamentals a l'hora d'explicar l'obra, de *justificar-ne* l'excel·lència o els errors i carències, de convèncer el lector que la llegesca o que, al contrari, faça una altra elecció. Amb això no vull dir que tot allò que es publica als espais que esmentava siga crítica en el sentit més digne del terme, hi ha molta -com diríem?- publicitat, moltes *altres coses* que dificulten la troballa, la bona crítica. Però deixem per a més endavant els aspectes més ingrats d'aquesta feina, perquè, com diu Alfred Mondria, "tant l'elogi forçat com l'exabrupte gratuït i sense fonamentar d'una obra canten a les poques línies"⁵. D'altra banda, no és res exclusiu d'aquest gènere: també en narrativa, assaig i poesia -donada l'elevadíssima producció editorial actual i l'aplicació a aquest sector dels sofisticats mètodes de promoció i venda- costa trobar el gra entre la palla. A més, la repercussió que tenen els suplementos culturals dels diaris i els altres espais que esmentàvem -no són les pàgines d'esports però tenen un receptor bastant ample i fidel-, crec que justifica les reflexions sobre la crítica -o el que siga- que s'hi publica.

Hi ha una tendència molt sensata que condemna la similitud entre l'estil del llibre i la ressenya. Semblaria gairebé una afirmació irrefutable -criticar en vers un poema?, no és impossible, però sembla poc recomanable- si no fora per algunes excepcions molt honroses: aquells textos de crítica que, a més del juí de valor i de l'anàlisi tècnica, aconsegueixen que el lector adquireisca una intuïció nítida de què és l'obra comentada⁶. Vull dir que, al meu entendre, les millors crítiques -les que més m'agraden- són aquelles que combinen valoració, anàlisi i recreació del text a què es refereixen d'una manera tal que no es puga distingir clarament cada un d'aquests elements i que el resultat siga un bon text, un gran text, un text artístic, la lectura del qual esdevinga un gaudi; al cap i a la fi, ocorre el mateix que amb la resta de la literatura: generalment, com millor és una obra més difícil resulta destriar-ne els recursos de què es compon perquè més compacta n'és l'amalagma i més nombroses les relacions que s'hi estableixen entre els components. I què vol dir això de "recrear" el llibre i com s'aconsegueix transmetre'n al lector una intuïció nítida? I com s'escriu una gran obra literària? La resposta és de la mateixa mena: hi ha tantes formes diverses de fer-ho com es puga ima-

ginar; es pot recórrer, com deïem, a una certa similitud en l'estil -grandiloquència per a la grandiloquència, senzillesa amb senzillesa- o, si l'obra no agrada i es tracta de posar de relleu la inadequació del llenguatge al tema, al contrast: la senzillesa davant la retòrica ampul·losa resulta un recurs convincent. Però també es pot destacar altre element que l'estil: un motiu, un personatge, una acció, un espai, el punt de vista narratiu, qualsevol aspecte essencial de l'obra que la caracteritze, i, al fil d'aquest es mostrarà un bigarrat teixit de relacions internes -i externes- de les quals, segons l'espai de què es dispose (entre 2000 i 6000 caràcters, generalment), el crític seleccionarà aquelles més fecundes que li permeten realitzar millor el seu treball⁷.

Si, parafrasejant Anne Fadiman⁸, els nostres llibres han registrat el pas del temps i ens recorden totes les ocasions en què han estat llegits i rellegits, immediatament sorgeix la idea de la crítica literària com un gènere proper al memorialístic⁹: "Quant a la crítica, pense que és una de les formes modernes de l'autobiografia" -diu Ricardo Piglia¹⁰ i continua- "Algú escriu la seua vida quan creu escriure les seues lectures. No és la inversa del Quijote? El crític és aquell qui reconstrueix la seua vida en l'interior dels textos que llig. La crítica és una forma postfreudiana de l'autobiografia. Una autobiografia ideològica, teòrica, política, cultural. I dic autobiografia perquè tota crítica s'escriu des d'un lloc precís i des d'una posició concreta. El subjecte de la crítica sol estar emmascarat pel mètode (de vegades, el subjecte és el mètode) però sempre està present, i reconstruir la seua història i el seu lloc és la millor manera de llegir crítica. Des d'on es critica? Des de quina concepció de la literatura? La crítica sempre parla d'això". És cert, es critica des del subjecte, la seua història, els seus coneixements, les seues fòbies i filies -"no sols recomanables, sinó necessàries", diu A. Mondria-, es critica des d'una idea personal de la "gran literatura", "al cap i a la fi, llegim (...) per enfortir el jo i per descobrir els seus interessos autèntics", afegeix Harold Bloom¹¹.

Tanmateix, la professionalització de la lectura implica el fet de criticar per encàrrec, és a dir, llegir i ressenyar llibres no elegits pel crític i que, en principi, no tenen per què inte-

Una de les raons més freqüents que se sol al·legar en contra és que en un espai tan reduït com solen dedicar aquestes publicacions no es pot escriure cap crítica rigorosa. No hi estic d'acord, perquè crec que fins i tot en una sola frase podríem trobar crítica literària: si el juí és lúcid, si no és gratuït, si es recolza en paraules del text que es comenta, crec que es pot parlar de crítica. Evidentment caldria matisar: és cert que 1500 caràcters no permeten analitzar amb gran deteniment una obra literària, sobre tot si és literària de veritat, vull dir, si pertany a la "bona literatura", però sí es poden comentar dos o tres aspectes rellevants, i crec que una de les funcions del crític es triar-ne els fonamentals a l'hora d'explicar l'obra, de *justificar-ne* l'excel·lència o els error i carències, de convèncer el lector que la llegesca o que, al contrari, faça una altra elecció.

ressar-li. Molts dels crítics que conec -tal i com propugna, per exemple, W. H. Auden¹²- són partidaris de comentar només aquelles obres que els agraden i no dir res de les que consideren per sota d'un nivell mínim de qualitat literària, per diverses raons: perquè tenen la impressió de perdre el temps tant llegint-les com escrivint-ne les ressenyes, perquè si no es pot parlar de tot, sembla una bona idea fer-ho d'allò que pague la pena, i perquè és més gratificant i causa major plaer exposar les excel·lències d'un llibre que denunciar els defectes d'un altre; i no per cap intenció altruista, ans al contrari, perquè que una obra t'agrade vol dir que d'alguna manera t'hi reconeixes -l'enfortiment del jo, de què parla Bloom: allò que t'agrada deixa una empremta en la memòria, esdevé una experiència, forma part de la teua història i contar-ho és una manera -disfressada?- de narrar la pròpia vida¹³.

El món de la crítica no és aliè a totes les misèries derivades de la relació entre el llibre i el mercat -grans grups editorials que disposen de mitjans de comunicació propis on, sota una aparença de rigor crític, exposen, com en un prestatge privilegiat, les seues novetats; la compra-venda de premis, moltes vegades concedits més per criteris de mercat que no literaris, etc.- i de la concepció de la literatura com una cursa hípica¹⁴, amb guanyadors i perdedors. Fins i tot en àmbits petits, com és el cas del País Valencià, el crític és una peça més dins d'un entramat de pressions i vicis que no contribueixen precisament a la dignificació del gènere.

Tant si el crític aborda un text que l'entusiasma com un que detesta, l'irrita o el deixa

indiferent -la gamma de senti-pensaments que provoca una lectura és prou variada-, a l'hora d'escriure'n el comentari, l'èxit de la seua empresa estarà en funció del grau d'independència que mantinga respecte de l'obra i l'autor -certa solitud i distància imprescindibles¹⁵- i de la sinceritat: "Si la tendència a buscar la sinceritat en els escriptors provocava una rialla estentòria en Nabokov, en canvi serà una qualitat imprescindible que haurà de guanyar-se el crític", escriu Mondria. Una sinceritat que té a veure amb la capacitat de discernir si res agrada o no -de vegades no és tan senzill com puga semblar- i, després, d'explicar-ne el perquè: quins elements de l'obra la converteixen en art o quins altres la condemnen a la mediocritat o al disbarat. No voldria identificar valoració i anàlisi del crític amb "veritat"¹⁶ -tot i que és cert que es mou en aquesta frontera- sinó més aviat amb pertinència -dels juís, dels mètodes emprats, de les interpretacions- i invenció¹⁷.

Queden altres aspectes de la crítica literària per tractar -qui escriu crítica literària avui dia?, hi ha diferència entre la crítica feta des de la universitat i aquella, més accessible, que es publica als diaris?, és més competent un crític que a més siga novel·lista i/o poeta que un altre que no ho siga?, què es valora més d'un crític, l'erudició o la intuïció?, influeix significativament la crítica sobre els lectors-compradors de llibres, o només la publicitat?, en quina mesura afecta el mercat editorial i viceversa?, hi ha modes o tendències en la crítica literària actual?, és discriminatòria respecte al gènere del/de la escriptor/a i del/de la lector/a?, etc.-, però no voldria concloure aquest escrit sense dir, citant Mondria, que exercir la crítica és fer una aposta per a la lectura, per a la bona lectura i que, possiblement, "el difícil equilibri del crític consisteix a fer-se entendre -i no sols pels literats-, a provocar opinions, a formar o orientar lectors sense descurar la qualitat d'un escrit (...) qui interpreta obres literàries d'alguna manera ha de fer literatura. Per això la particularitat de l'espècie: de seguida que actua com a jutge és jutjat"; pels lectors, pels escriptors, pels altres crítics que pateixen-gaudeixen de la meua deformació.

¹Em referisc a qüestions que es debaten amb certa freqüència i que són motiu de polèmica, com si ha d'exis-

tir o no un cànon oficial de lectura, qui té potestat per establir-lo, si realment i com afecta els lectors, si la crítica s'escriu per al públic o per a l'autor, si constitueix un gènere literari, etc.

²*Caràcters*, revista de crítica literària editada per l'Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana.

³*Lletres valencianes. Revista del llibre valencià*, editada per la Direcció General del Llibre, Arxius i Biblioteques, Conselleria de Cultura i Educació, Generalitat Valenciana. Aquesta publicació és gratuïta i recull crítiques d'obres publicades exclusivament per editorials del País Valencià.

"Els exemples estan triats premeditadament de l'àmbit del País Valencià perquè és el que conec i perquè, en principi, la intenció de l'article, inclòs dins el dossier dedicat als Països Catalans, era parlar de la crítica literària al País Valencià. El que passa és que no crec que, actualment, la crítica literària que es fa al PV tinga unes característiques específiques que la diferenciï de la resta de la de l'Estat espanyol, a no ser un cert, diguem-ne, proteccionisme: una tendència -fins a un cert punt, comprensible- a comentar obres escrites i/o publicades per autors i/o editorials del País Valencià. Supose que és una manera de defensar-se del fort centralisme que exerceixen Madrid i Barcelona com a seus dels grans grups editorials. De fet, una queixa freqüent d'autors i editors que escriuen i publiquen en la variant valenciana del català és l'accés tan limitat que tenen als lectors del Principat, enfront de la facilitat d'aquests per a donar-se a conèixer al País Valencià.

⁵Alfred MONDRIA, "Qui critica al crític?", en *Avui*, 24 de gener de 2002.

⁶Sé que estic endinsant-me en un terreny reliscós -precisament per això, interessant-, perquè una obra artística, si ho és realment, d'artística vull dir, és moltes coses, ofereix moltes lectures diferents, però no infinites i, algunes d'aquestes lectures són "més veritades" que algunes altres. W. H. Auden ho explica amb humor al seu text *Llegir*: "Una cosa que indica que un llibre té valor literari és el fet de poder llegir-lo de maneres diferents. Viceversa, el que demostra que la pornografia no té cap valor literari és que, si intentes llegir-la no com a estímul sexual, sinó, per exemple, com si fos l'història psicològica de les fantasies sexuals de l'autor, és mortalment avorrida.

"Encara que una obra literària pugui admetre lectures diferents el nombre d'aquestes lectures és finit i es pot organitzar en un ordre jeràrquic; n'hi ha que són clarament "més veritades" que altres, n'hi ha que són discutibles, algunes clarament falses, i altres, com llegir una novel·la començant pel final, absurdes. És per això que

a una illa deserta valdria més endur-se un bon diccionari que la millor obra mestra imaginable, perquè, en relació amb els seus lectors, un diccionari és totalment passiu i admet un nombre infinit de lectures". (Auden, W. H., *Llegir*, Escrivre, a Larios, Jordi(ed.), *Llegir i escriure*, Empúries, Barcelona 1996).

⁷"Quina és la funció del crític? -es pregunta V. H. Auden i respon- A mi em pot fer un o més d'aquests serveis:

- 1) Fer-me conèixer obres o autors que fins ara desconeixia.
- 2) Convince'm que he valorat poc un autor o una obra perquè no els havia llegit amb prou cura.
- 3) Mostrar-me relacions entre obres d'èpoques i cultures diferents que jo tot sol mai no hauria vist perquè no tinc prou coneixements ni en tindrè mai.
- 4) Oferir-me una "interpretació" d'una obra que me la faci entendre millor.
- 5) Aclarir el procés de la "creació artística".
- 6) Aclarir la relació de l'art amb la vida, la ciència, l'economia, l'ètica, la religió, etc.."

Una "funció" per excel·lència de la crítica, implícita en les paraules d'Auden, però que voldria ressaltar, és la de seduir el lector i conduir-lo cap a l'obra i/o l'autor que comenta: mantenir l'interès, la curiositat i el gaudiment en la ressenya i, després, desplaçar-los cap al llibre objecte del comentari. La crítica com a mediador entre el públic i la literatura, però també i sobretot la crítica com a literatura.

⁸Anne FADIMAN, *Ex Libris. Confesiones de una lectora*, Alba Editorial, Barcelona, 2000.

⁹Alfred MONDRIA escriu en "Qui critica al crític?": "un debat possible és si la crítica, per ella mateixa, constitueix un gènere literari, ben a prop del memorialístic -l'exacta definició d'Oscar Wilde de la crítica com a autoretrat-, o en canvi té un caràcter subaltern, circumstancial, en el peculiar cercle de la literatura".

¹⁰Ricardo PIGLIA, *Crítica y ficción*, Anagrama, Colección Argumentos, Barcelona, 2001.

¹¹Harold BLOOM, *Com llegir i per què?*, Empúries/Anagrama, Barcelona, 2001.

¹²"L'única cosa sensata que pot fer el crític és no dir res d'aquelles obres que considera dolentes, i al mateix temps fer una campanya enèrgica a favor de les que considera bones, sobretot si el públic no n'ha fet cas o les ha valorades poc". Però més endavant matisa: "no es pot pas culpar els autors de ressenyes. Probablement la majoria s'estimarien molt més ressenyar només els llibres que, tinguin els defectes que tinguin, consideren dignes de llegir, però, si un dels crítics habituals d'un dels diaris importants del diumenge fes el que li ve de

gust, almenys un diumenge de cada tres hauria de deixar la columna en blanc".

¹³Evidentment, llegir un llibre "dolent", un llibre que no agrada també és una experiència -tot ho és- però no crec que romanga tant de temps en el record com llegir-ne un de "bo", un que agrada; és un poc difícil d'explicar, però crec que qualsevol lector ho sap per experiència pròpia: el fet que siga "dolent" implica que no aporta res de nou, que té defectes, que avorreix i per tant no agrada, i si no agrada no ens hi podem reconèixer, no ens serveix per a "enfortir" el nostre jo (o sí, però per contradicció, com exemple negatiu del que no ha de ser una obra literària). Auden diu a aquest respecte: "Atacar els llibres dolents no és tan sols una pèrdua de temps, sinó que va malament pel caràcter. Si trobo que un llibre és dolent de debò, l'únic que em pot interessar d'escriure'n alguna cosa ha de sortir de mi mateix, de l'exhibició més gran d'intel·ligència, enginy i malícia de què sigui capaç. No es pot pas fer la ressenya d'un llibre dolent sense presumir".

¹⁴Doris Lessing denuncia la "mentalitat de cursa hípica, la mentalitat del guanyador i el perdedor" que té una part de la crítica (Lessing, Doris, *Pròleg a El quadern daurat*

¹⁵A. MONDRIA (id).

¹⁶Roberto Piglia escriu: "Quin és el lloc de la veritat en la crítica? La ficció treballa amb la veritat per a construir un discurs que no és ni vertader ni fals. Que no pretén ser ni vertader ni fals. I en aquest matis indicible entre la veritat i la falsedat es juga tot l'efecte de la ficció. Mentre que la crítica treballa amb la veritat d'una altra manera. Treballa amb criteris de veritat més fermes i a la vegada més nítidament ideològics. Es podria dir que tot el treball de la crítica consisteix a esborrar la incertitud que defineix la ficció. El crític tracta de fer escoltar la seua veu com una veu vertadera".

¹⁷"Per llegir bé s'ha de ser inventor", diu Bloom.